

Review/Recension

LISA KÄLLSTRÖM
**PIPPI MELLAN
VÄRLDAR**

En bildretorisk studie

Lund: Lunds universitet, 2020.

Skrifter utgivna av Svenska barnboks-
instituttet, nr 150 (224 s.)

Bilderetorikk, blikkets kreativitet og betrakterens medskapende rolle danner en rød tråd i Lisa Källströms forskning. Slik er det også i den teksten som denne anmeldelsen skal handle om, nemlig doktoravhandlingen *Pippi mellan världar. En bildretorisk studie* (2020). Avhandlingen er en monografi, men det er ingen homogen monografi. Tre av kapitlene (2, 3 og 6) er bearbejdede versjoner av tidligere publiserte artikler. Källström har imidlertid langt på vei lykkes med å bearbejde tekstene til noe som framstår som en lesverdig helhet. Avhandlingen inneholder fem analysekapitler, og hvert kapittel tar utgangspunkt i et begrep som forfatteren har funnet relevant som eksempel på det performative blikkets sosiokulturelle forutsetninger: *nostalgi, enargeia, aura, inramning* og *utopi*. Dette valget gir et tydelig fokus til hvert analysekapittel.

Avhandlingens hovedtese er at "refleksjoner rundt materialitet og förkroppsligade erfarenheter skulle kunna tillföra det nordiska retoriksamtalet om bilder något väsentligt" (13). Det er altså ingenting å si på ambisjonsnivået, og Källström studerer begge deler når hun vektlegger betrakterens blikkaktivitet. Litt senere sier hun at hun ønsker at avhandlingen skal komplettere og utdype den nordiske samtalen om bilders retoriske funksjon gjennom "att påminna om *blickens formgivande kreativitet*" (34). Källströms ønsker for avhandlingen og hennes tanker om hvordan avhandlingen skal tolkes, er mange, og de dukker opp gjennom hele avhandlingen. Det ville bidratt til en noe mer homogen leseopplevelse dersom teser, ønsker og forskningsspørsmål også hadde blitt samlet i avhandlingens første kapittel.

©2020 A-M Björvand This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken - Journal of Children's Literature Research, Vol. 43, 2020 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v43.533>

Likevel: Mer enn noe annet vektlegger Källström betrakterens aktive medvirkning i en kreativ prosess – det er betrakterens blikk som er i fokus. I denne avhandlingen ses ikke bilder som ferdige bærere av fullverdig mening – bildet skapes to ganger: av bildeskaperen og av betrakteren. En selvfølge, vil mange tenke, men likevel er denne avhandlingen en god påminnelse om at alle leser alle tekster (også bilder) på ulik måte i ulike kontekster.

Avhandlingen innledes med en nydelig fortelling om hvordan Källström i et tysk antikvariat får en slags åpenbaring da hun ser sju bøker med samme tittel – *Pippi Langstrumpf* – men med ulike forsidebilder. Dette er en opplevelse som overrasker Källström og som pirrer hennes forskertrang på en sjarmerende måte. Det første kapitlet benytter ellers Källström til å presentere Pippi som kulturelt ikon og å plassere sitt eget syn på "blikk" i retorikkteorien. Hun henviser blant annet til Martin Heidegger, Walter Benjamin og Gilles Deleuze. Blant teoretikerne som nevnes har Källström kanskje flest likhetstrekk med Jens E. Kjeldsen, men mens Kjeldsen, ifølge Källström, anser at bilder er flertydige og kan oversettes til ord, er Källström opptatt av selve opplevelsen som ligger til grunn for all tolkning (23). Hennes fokus er på betrakteren og blikkets kreativitet, for blikket er ikke noe statisk – det har evnen til å endre seg. Og bilder er ikke primært produkter, men prosesser der betrakteren bidrar aktivt. Her er Källström inspirert av antropologen Tim Ingold og hans syn på materialitet.

Forfatteren har ambisjoner om å revurdere vanlige retoriske begreper. Hun tar avstand fra den såkalte *logocentrismen*, altså ideen om at ord og språk er de fundamentale uttrykkene for en ytre virkelighet (30). Når *logos* ikke lenger bare er knyttet til ord, står det ikke lenger i motsetning til *ethos* og *pathos* (31). Som leser opplever jeg at Källström på denne måten opphøyer bilder som språk, som kommunikasjon, og det kan jeg like.

En annen viktig del i avhandlingens første kapittel er en gjennomgang av andres forskning på Pippi-illustrasjoner. Källström viser til sentrale verk av Lena Törnqvist, Ulla Rhedin, Gunna Grähs, Elina Druker, Astrid Surmatz og Maria Nikolajeva. Denne oversikten er imidlertid en nokså overflatisk og mangelfull benevnelse, og dermed ikke i samsvar med hva overskriften "Forskning om Pippi-illustrasjoner" lover. I stedet gir Källström plass til det som framstår som egne analyser av franske, tyske og slovakiske framstillinger av Pippi. Källströms betraktninger er gode og interessante, men de hører kanskje hjemme under en annen overskrift.

Källströms metode er det hun kaller *mikrostudier* av bilder, det vil si å studere bilder gjennom konteksten (i motsetning til *makrostudier*, som ville vært å studere konteksten gjennom bilder). Mikrostudier

tar utgangspunkt i det hverdagslige, det man lett kunne oversett – derav kapittel-tittelen "Vardagens bildmöten". Målet med slike mikrostudier er, ifølge Källström, "inte bara att granska en specifik lokal företeelse utan att använda den som språngbräda för mer allmänna frågor" (47). På denne måten vil Källström fokusere på den kreative prosessen der tolkning oppstår. Hun sammenlikner metoden med det Walter Benjamin kaller for "den kindlichen Blick" (barnets blikk), og mange steder i avhandlingen blir dette nysgjerrige blikket – som vi kanskje først og fremst forbinder med barn – synlig hos forskeren Källström. Hun har funnet en metode som passer materialet og henne selv som forsker utmerket, for det er denne barnlige, genuine nysgjerrigheten til Källström som gir energi til teksten og gjør den overveiende leservennlig.

Hvert analysekapittel i avhandlingen er et delstudium som kan leses selvstendig eller som en del av helheten. Dette er en styrke med tanke på for eksempel pensumlitteratur. Kapitlene har en tilnærmet lik oppbygning, og hvert kapittel bruker ett eller flere bilder som utgangspunkt for å undersøke det dynamiske øyeblikket der bildet, blikket og konteksten skaper mening.

Dette er som nevnt en begrepsdrevet avhandling, og det første analysekapitlet – kapittel 2, "Midsommar i sagolandet" – tar utgangspunkt i begrepene *nostalgi* og *utopi*. Overraskende nok er det ikke et bilde av Pippi som analyseres, men et motefotografi fra et tysk ukeblad. Bildet er brukt i et temanummer om hvordan det er å feriere i Sverige, og ifølge Källström er det et fotografi som "kan slå an en nostalgisk ton hos betraktaren eller få oss att skratta till över den befängda idén om Lederhosen och Dirndl i svensk natur" (57). Dette første analysekapitlet er mer enn noe annet en slags bro mellom denne avhandlingen og Källströms tidligere licentiatavhandling – *Berättelser om en röd stuga. Föreställningar om en idyll ur ett svenskdidaktiskt perspektiv* (2011) – om hvordan Astrid Lindgrens forfatterskap har bidratt til et bilde av Sverige som en idyll i tysk populærkultur, det såkalte "Bullerbysyndromet". Dette bildet kan bekreftes av de enorme mengdene tyske (og norske og danske) turister som hver sommer besøker Vimmerby og omegn. Det er interessant å lese om hvordan Källström knytter begrepet nostalgi til det formgivende blikket til betrakteren, og hvordan for eksempel farger kan minne oss om noe vi har sett før, men dette kapitlet er også det tyngste å lese. Jeg tar meg selv i å lengte etter et Pippi-eksempel i stedet for et fotografi fra et ukeblad.

I kapittel 3, "På språng över cirkusmanegen", møter vi heldigvis Pippi, slik avhandlingens tittel lover. Materialet som analyseres er utvalgte bilder fra den velkjente sirkusscenen i bildeboken *Känner*

du *Pippi Långstrump?* (1947). Her diskuterer Källström det hun kaller "den spenningsfyllda kontrasten mellan en statisk linjeföring och en frambesvuren häftig rörelse" (83). Hun bruker begrepet *enargeia* (av *argos*, "klar") til å reflektere over retorikkens affektive og kroppslige aspekter og for å vektlegge kommunikasjonsflyten. Det er også Pippi-illustrasjonenes spesielle *enargeia*, altså deres livlighet og utstråling, Källström jakter på i denne avhandlingen. Dette er interessant lesning. Jeg stusser imidlertid litt når bildene – og ikke leserens blick – blir gjort til subjekt når Källström beskriver hvordan bildene maner fram noe fraværende gjennom å lyssette og skape en illusjon slik at bildet kommer til liv "i ett *nu-nu*" (87). Heldigvis understrekes det ikke lenge etter at det er "först genom läsaens medskapande blick som rörelse verkligen uppstår" (87).

Det tredje analysekapitlet – kapittel 4, "Ur-Pippi i bild" – tar for seg Astrid Lindgrens egen Pippi-illustrasjon på forsiden av det opprinnelige Pippi-manuset fra 1944, det som senere har blitt publisert som bok med tittelen *Ur-Pippi* (2007). Innledningsvis foretar Källström en interessant analyse av henholdsvis bokforsiden fra 2007 og forsiden på det originale manuskriptet fra 1944. Dette er kjærkomne betraktninger hos alle som kanskje har irritert seg over stilbruddet i 2007-utgaven – Astrid Lindgrens maskinskrevne ord kontra datagenerert skrift. Litt mer overraskende, men likevel interessant, er det at Källström trekker i tvil at det er Astrid Lindgren selv som har tegnet denne første versjonen av Pippi – er det kanskje heller datteren Karin? Hun som fikk manuskriptet i gave på 10-årsdagen sin? Uansett: I dette kapitlet er det Walter Benjamins begrep *aura* som er utgangspunktet for analysen, og Källström tolker begrepet som en effekt, en aura-effekt, som det betraktede får gjennom betrakterens medskapende blick.

I kapittel 5, "Pippi ur ramen", finner vi et større bildemateriale enn i de foregående kapitlene. Her studerer Källström noen av Ingrid Vang Nymans første Pippi-skisser, samt permbilder og illustrasjoner fra utvalgte svenske Pippi-bøker. Begrepet i denne artikkelen er *inramning*, og Källström foretar spennende analyser og sammenlikninger mellom to upubliserte skisser og det bildet som ble permbildet til den publiserte boka *Pippi Långstrump* (1945). Hun viser hvordan bruk av rammer i skissene har blitt nedtonet, kanskje for å tone ned Pippis "rammebrytende" natur. Källström foretar også en interessant og, med god grunn, kritisk analyse av forsiden til den retusjerte antologien *Boken om Pippi Långstrump* (2015). Her er det særlig den skrikende gulfargen hun finner fremmedgjørende.

I det femte og siste analysekapitlet – kapittel 6, "Pippi och studentrevolten" – viser Källström nok en gang at hun er opptatt av hvor

viktig forestillingsevnen er i møtet mellom betrakteren og det som blir betraktet. Kapitlet tar utgangspunkt i begrepet *utopi*, og i tillegg spør Källström hvordan barnlitteraturen hjelper til med å bygge opp barns forestillinger om verden og om verdier. I dette kapitlet møter vi endelig noen av de tyske bildene vi har blitt lovet, og det er først og fremst Rolf Rettichs bilder til den vest-tyske antologien *Pippi Langstrumpf* (1967) som diskuteres og tolkes på bakgrunn av den samtidige vest-tyske studentbevegelsen. Källström ønsker her å få en dypere forståelse av hvordan ideologi virker gjennom å studere bokens materialitet. Hvis jeg har forstått henne rett, utgår hun ikke fra den mest vanlige betydningen av utopi (som et ikke-sted, et fantasirom), men snarere utopi som en ikke-realisert mulighet (*eu-topos*). Dermed blir utopi et "kreativt retorisk konsept", ifølge Källström (157). Källström viser hvordan Rettich temmer det fremmede og fartsfylte ved Pippi-karakteren. De detaljrike bildene og det idylliske småbypreget gjør fortellingene om Pippi til en ufarlig utopi og virkelighetsflukt i stedet for et utfordrende alternativ til virkeligheten, hevder Källström. Hun mener imidlertid at den vest-tyske Pippi anno 1967 framstilles betydelig frekkere enn slik Walter Scharnwebers først framstilte henne til det vest-tyske publikummet i 1949. Pippi har utviklet seg til å bli mer fartsfylt og mindre pen og pyntelig.

Avhandlingens sjuende og siste kapittel, "Återblick – en refleksjon", henger tydelig sammen med det innledende kapitlet, og det kan være gode grunner til å lese dette *før* man leser analysene. Her klargjør Källström sine egentlige ambisjoner med avhandlingen – altså noe av det jeg etterlyste i det første kapitlet – om enn i et noe kronglete språk for en ikke-retoriker, når hun for eksempel sier at "min avhandling handlar om barnlitteraturen som en sosialisering retorik i form av ett meningsbildande kraftflöde i samspel med synakten som en kreativt omsatt förkroppsligad erfarenhet" (185).

Avhandlingen *Pippi mellan världar. En bildretorisk studie* er utvilsomt et komplekst verk, og Lisa Källström har lagt ned et imponerende stykke arbeid. Hun tilbyr retorikk- og Lindgren-forskningen et nytt blikk, og for det skal hun ha stor takk. Det engelske "Summary" kunne trent en solid språkvask, det er noen mangler i både litteraturlisten og i personregisteret, og personlig skulle jeg ønske at ikke så mye interessant tekst var flyttet til fotnotene. Men utover det håper jeg at avhandlingen, hele eller enkeltkapitler, får mange lesere.

Agnes-Margrethe Bjørvand
Universitetslektor i nordisk litteraturvitenskap
Universitetet i Agder, Norge